

Žurnalistai ir ideologiniai apribojimai interneto poveikio kontekste (Rusijos atvejis)

Viktor Denisenko

Informacijos ir komunikacijos mokslų doktorantas
Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos institutas
Maironio g. 7, 01124 Vilnius
El. paštas: viktor.denisenko@kf.stud.vu.lt

Šis straipsnis¹ skirtas ideologinių apribojimų, kuriuos patiria žurnalistai nelaisvose šalyse, problematikai aptarti. Pateikiami ir aptariami šeši paradigminio pobūdžio pavyzdžiai, rodantys, kaip ideologinio poveikio apribojimai veikia Rusijos žiniasklaidos sferą ir kokį poveikį šiems apribojimams turi interneto veiksnys. Parodoma, kad vadinamoji virtualioji (arba alternatyvioji) viešojo informacinė erdvė iš tikrųjų suteikia galimybę kovoti su ideologiniais apribojimais, sleisti necenzūruotą informaciją.

Tačiau interneto veiksnio nereikėtų pervertinti. Straipsnyje cituojamas Jacobo Grosheko tyrimas byloja, kad interneto plėtros poveikis demokratijos sklaidai nėra stiprus ir pastebimas. Taip pat, vertinant duomenis apie Rusijos interneto vartotojų įpročius ir jų prioritetus ieškant informacijos virtualioje erdvėje, daromos išvados, kad nors internetas gali būti svarbus demokratinius pokyčius palaikantis elementas, tikroji jo reikšmė šiai sferai galėtų padidėti tik tuo atveju, jeigu Rusijos raidoje įvyktų esminių pokyčių demokratėjimo linkme.

Esminiai žodžiai: alternatyvi informacinė erdvė, ideologinis apribojimas, netiesioginė cenzūra, savicenzūra.

¹ Straipsnis parengtas pagal pranešimą, perskaitytą konferencijoje „Žiniasklaida ir žurnalistika tradicinėje ir tinklaveikos visuomenėse. Kaitos aspektas“ 2011 m. lapkričio 23 d.

Ideologiniai apribojimai žurnalisto darbe iš esmės yra disfunkcija. Šiuo atveju nekalbama apie natūralius apribojimus, kuriuos diktuoja profesinė etika ar (kartais) redakcijos politika. Ideologiniai apribojimai vertintini kaip cenzūros atmaina. Tai yra nelaisvų šalių, kur vienaip ar kitaip ribojama žodžio laisvė, požymis.

Viena iš šalių, kurioje žurnalistai jaučia ideologinių apribojimų poveikį, yra Rusija. 2010 metų „Spaudos laisvės indekse“, paskelbtame tarptautinės organizacijos „Reporteriai be sienų“, Rusija užėmė 140 vietą iš 178 valstybių². Kita tarptautinė organizacija „Freedom House“, įvertinusi žiniasklaidos laisvę Rusijoje, šią šalį tiesiogiai priskyrė „nelaisvų“ šalių grupei³.

Didžiausią transformaciją Rusijos visuomenės informavimo priemonės išgyveno per pastarąjį dešimtmetį. Tyrėjai teigia, kad šiandien dauguma Rusijos žiniasklaidos priemonių vienaip ar kitaip tarnauja skirtingų valdžios šakų interesams. Svetlana Pasti savo disertacijoje „Besikeičianti žurnalisto profesija Rusijoje“⁴ rašo, kad po Sovietų Sąjungos žlugimo šalyje buvo aktyviai steigiamos nepriklausomos visuomenės informavimo priemonės. Augo ir komercinių, ir vadinamųjų „kokybinių“ leidinių skaičius. Tai leido susiformuoti nepriklausomų žurnalistų profesionalų bendruomenei. Tačiau Rusijoje prasidėjus politiniam regresui (stiprėjant naujoms autoritarinėms tendencijoms) savo profesinės laisvės neteko ir žurnalistai. S. Pasti teigimu, šiandien žurnalistai Rusijoje priversti veikti „politinės subordinacijos rėmuose“.

Dar griežčiau situaciją vertina Stanislovas Kuznecovas. Jis pabrėžia, kad Rusijoje „visuomenės informavimo priemonių veikla yra beveik vi-

² Press Freedom Index (2010) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

³ Map of Press Freedom [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=251&country=8119&year=2011>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

⁴ PASTI, Svetlana. The Changing Profession of a Journalist in Russia. Daktaro disertacija. University of Tampere, 2007.

siškai kontroliuojama valstybės“⁵. Tokie pokyčiai žiniasklaidos sistemoje yra susiję su politiniais procesais, kurie vyko Rusijoje po 2000 metų, kai į valdžią atėjo prezidentas Vladimiras Putinas. Kaip teigia Edvardas Lucasas, „iki 2004 metų V. Putinas po savo padu jau buvo paspaudęs žiniasklaidą ir verslą“⁶.

Įdomūs ir Rusijoje veikiančio Viešumo apsaugos fondo duomenys. Šis fondas yra sudaręs šalies „Viešumo žemėlapi“⁷, kur nurodytas spaudos laisvės lygis kiekviename iš Rusijos Federacijos regionų. Viešumo apsaugos fondas naudoja tokias pat kategorijas kaip ir „Freedom House“ ekspertai, kurie skirsto šalis į „laisvas“, „iš dalies laisvas“, „iš dalies nelaisvas“ ir „nelaisvas“. Remiantis šio žemėlapio duomenimis, šandien Rusijoje nėra nė vieno regiono, kurį galima būtų pavadinti laisvu, iš dalies laisvi yra 16 regionų, iš dalies nelaisvi 44 regionai, nelaisvi – 22 regionai. Nėra duomenų apie vieną regioną – Čiukčių autonominę apygardą. Esama ir tam tikrų ypatumų. Žemėlapyje Maskvos ir Leningrado sritys pažymėtos kaip „nelaisvi“ regionai, bet Sankt-Peterburgo miestas priskirtas „iš dalies laisvo“, o Maskva „iš dalies nelaisvo“ regiono kategorijai.

Iš šio žemėlapio galima spręsti, kad situacija Rusijoje, žiūrint į skirtingus regionus, nėra vienoda. Tai patvirtina ir vieno iš nedaugelio Rusijoje leidžiamo nepriklausomo laikraščio „Novaja gazeta“ apžvalgininko Romano Šleinovo mintys: „Egzistuoja skirtingos Rusijos. Gyvenimas Maskvoje labai skiriasi nuo gyvenimo regionuose. Atitinkamai skiriasi ir situacija žiniasklaidoje. Tai, ką žurnalistas gali sau leisti Maskvoje,

⁵ КУЗНЕЦОВ, Станислав. Средства массовой информации как источник информационно-психологического воздействия на общественное сознание. Искусственный интеллект: философия, методология, инновации. Материалы первой Всероссийской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых г. Москва: МИРЭА, 6–8 апреля 2006 года. Maskva, 2006, p. 255.

⁶ LUCAS, Edvard. Naujas Šaltasis karas. Vilnius, 2008, p. 81.

⁷ На семинаре экспертов – участников проекта Ф3Г была представлена «Карта гласности» [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gdf.ru/lenta/item/1/727>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14d.].

padaryti regione būtų labai sunku. <...> Centre žurnalistas gali rašyti apie bet ką – kritikuoti Kremlių, išsakyti savo nuomonę, tačiau iš tikrųjų jo niekas negirdi ir nekreipia į jį dėmesio. Tai, ką jis parašo, kitą dieną pamirštama. Regione, kai tik žurnalistas leidžia sau pasisakyti prieš gubernatorių ar miesto administraciją, jam iškart daromas spaudimas, t. y. žurnalisto gyvenimas centre visiškai skiriasi nuo gyvenimo periferijoje. Tas žurnalistas, kuris susiduria akis į akį su vietine valdžia, yra pavojingesnėje situacijoje⁸.

Ideologiniai apribojimai, netiesioginė cenzūra ir savicenzūra persekioja Rusijos žurnalistus jų profesiniame gyvenime gana dažnai. Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip internetas ir jo teikiamos galimybės padeda (leidžia) žurnalistams kovoti su esamais ideologiniais apribojimais, išsaugoti vertingą informaciją ar bendrauti su skaitytojais.

Šiandien apie virtualią erdvę nemažai kalbama kaip apie alternatyvą vadinamajam „realiam pasauliui“. Ši erdvė perima kai kurias klasikines sociumo funkcijas ir veikimo būdus. Kolektyvinėje monografijoje „Kalbėjimas paraštėse: alternatyvios viešosios erdvės Lietuvoje“ rašoma: „Nors nebeliko politinių diskusijų klubų, nors vis mažiau žmonių yra pilietinių organizacijų nariai ar užklysta į susibūrimus, kuriuose vyksta politinės diskusijos, atsiranda naujų vietų politiniam socialumui praktikuoti. Jos steigiamos virtualioje erdvėje, pavyzdžiui: internetiniai komentarai, diskusijų forumai ir pan.“⁹. Siūlydamas alternatyvią politinę erdvę internetas suteikia galimybę konstruoti šią erdvę be ideologinių apribojimų, egzistuojančių „realiame pasaulyje“.

Internetas yra lankstesnis, jo negali pavergti viena politinė ar ideologinė jėga.

⁸ DENISENKO, Viktoras. Opozicinis žurnalistas Rusijoje – jo niekas negirdi, už jo nužudymą niekas neatsako. *Žurnalistika* (2010). Vilnius: Nacionalinė žurnalistų kūrėjų asociacija, Lietuvos žurnalistų sąjunga 2010, p. 154–155.

⁹ VINOGRADNAITĖ, Inga, BALOČKAITĖ, Rasa, KAVALIAUSKAITĖ, Jūratė, NEVINSKAITĖ, Laima. *Kalbėjimas paraštėse: alternatyvios viešosios erdvės Lietuvoje*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 220.

Nauja bendravimo erdvė išplečia ir paprastų individų, ir žurnalistų galimybes. Žyginto Pečiulio teigimu, vienas iš aspektų, geriausiai atspindinčių skaitmeninės eros masinės komunikacijos tendencijas, yra naujosios informacinės erdvės demokratiškumas¹⁰. Be to, „autoritetą naujoje komunikacinėje erdvėje suteikia ne valdžia, o bendruomenė“¹¹. Tai leidžia kalbėti apie individo galimybę turint bendruomenės palaikymą efektyviau priešintis valdžios diktatui ar poveikiui. Šiuo atveju, kalbant apie interneto komunikacinę erdvę, svarbūs yra socialiniai tinklai ir tinklaraščiai (internetiniai dienoraščiai). Šis veiksnys bus apžvelgtas vėliau.

Autoritarinės aplinkos propagandos¹² sąlygomis skleisdamas alternatyvią (teisingą) savo informaciją individas tampa individualios kontrpropagandos transliuotoju. Tačiau, kaip pastebi Modestas Grigaliūnas, kol kas „institucinis ir asmeninis pasipriešinimas yra sunkiai suvokiami kaip savarankiški kontrpropagandos aktai“¹³. Tai reiškia, kad individo vaidmens nustatymas pasipriešinimo sistemai kontekste vis dar yra ginčų objektas.

Daug galimybių veikti informacinėje interneto erdvėje šiandien suteikia socialiniai tinklai ir tinklaraščiai. Tyrėja Sofija Jarceva siūlo vertinti žurnalisto tinklaraštį kaip atskirą subžanrą. Ji teigia, kad tinklaraščių sistema išsiskiria laisve be esminių apribojimų. S. Jarcevos manymu, „daugelis publicistų su malonumu rašo į tinklaraščius, kuriuose gali pu-

¹⁰ PEČIULIS, Žygintas. Žiniasklaida ir žurnalistika daugiaterpės raiškos eroje. *Informacijos mokslai*, 2009, Nr. 51, p. 39.

¹¹ *Ten pat.*

¹² Manto Martišiaus teigimu, „apibendrintai propagandą galima apibrėžti kaip sąmoningą, metodišką ir nuoseklų asmenų įtikinėjimą, siekiant priversti juos atlikti tam tikrus veiksmus, ugdyti propagandininko interesus atitinkantį mąstymą ir tapatybę, elgesio formas ir vertybes“ – MARTIŠIUS, Mantas. (Ne)akivaizdus karas: nagrinėjant informacinį karą. Vilnius: Versus Aureus, 2010, p. 176.

¹³ GRIGALIŪNAS, Modestas. Pilietinis pasipriešinimas ir kontrpropagandos deinstitutionalizavimo prielaidos. *Informacijos mokslai*, 2010, Nr. 53, p. 48.

bliukuoti bet ką – be jokios cenzūros¹⁴. Be to, naudotis tinklaraščiais kaip alternatyviomis masinės komunikacijos priemonėmis Rusijoje yra linkę ne tik žurnalistai, bet, pavyzdžiui, ir politikos veikėjai, atsidūrę oficialaus Rusijos politinio diskurso paraštėse, t. y. opozicijoje¹⁵. Tyrėjai Jekaterina Krestinina ir Jurijus Černyšovas pastebi, kad rusiškas tinklaraščių sektorius turi svarbų ypatumą – dauguma tinklaraščių yra ne individualaus, bet aiškaus politinio ar visuomeninio pobūdžio¹⁶.

Toliau bus pateikti keli pavyzdžiai, kurie rodo realų interneto poveikį Rusijos informacijos sklaidai (pavyzdžiai sugrupuoti pagal esminius panašumus). Šie pavyzdžiai yra paradigminio pobūdžio, t. y. parodo galimas standartines situacijas ir veikimo būdus:

1a pavyzdys

Čečėnų kovotojų-separatistų informacinis tinklalapis *Kavkazcenter.com* (veikia nuo 1999 m.). Su šiuo tinklalapiu Rusijos valdžia atvirai ir aktyviai kovoja nuo 2003 metų. Šią kovą reikėtų tiesiogiai susieti su tuo, ką žurnalistas ir tyrinėtojas Olegas Panfilovas pavadino „informacine Čečėnijos blokada“¹⁷ (Maskvos tikslas kontroliuoti visą informaciją iš regiono ir žurnalistų darbą šiame regione, taip pat siekis užkirsti kelią alternatyvios informacijos apie įvykius Čečėnijos Respublikoje sklaidai). Resursas tai dingdavo iš interneto, tai vėl atsirasdavo. Per savo istoriją tinklalapis buvo skelbiamas skirtingų šalių (ir Lietuvos) serveriuose. Šiandien *Kavkazcenter.com* veikia iš Švedijos.

¹⁴ ЯРЦЕВА, С. Человек в блогосфере: возвращение к персональному журнализму. *Новое в массовой коммуникации*, 2010, Nr. 5–6 (92–93), p. 42.

¹⁵ ГОРОШКО, Олена. ЖИГАЛИНА, Елена. *Quo Vadis? Политические коммуникации в блогосфере Рунета. Russian Cyberspace*, 2009, Nr. 1, p. 91.

¹⁶ КРЕСТИНИНА, Е., ЧЕРНЫШОВ, Ю. *Использование интернет-блогов и «социальных сетей» в российской публичной политике. Известия Алтайского государственного университета*, 2008, Nr. 4–3, p. 288.

¹⁷ PANFILOV, Oleg. *Putin and the Press: The Revival of Soviet-style Propaganda*. London: Foreign Policy Centre, 2005, p. 21.

1 b pavyzdys

2010 m. vasario mėnesį ir 2011 m. balandžio mėnesį programišiai atakavo laikraščio „Novaja gazeta“ tinklalapį ir sutrikdė jo veiklą. Tinklalapis po atakų buvo nepasiekiamas skaitytojams, redakcija kurį laiką negalėjo jame atnaujinti informacijos – paskelbti naujų straipsnių. Kol tęsėsi atakos ir neveikė tinklalapis, laikraščio redakcija laikraštį (PDF formatu) ir tam tikrą autorinę medžiagą publikavo oficialiame laikraščio tinklaraštyje, veikiančiame „Livejournal“ tinklaraščių platformoje¹⁸.

1 c pavyzdys

2009 m. kovo 12 d. Pamaskvėje buvo užpultas ir sumuštas žurnalistas Olegas Zolotovas. Kovo 13 d. jis savo tinklaraštyje išsamiai aprašė išpuolio aplinkybes ir išdėstė savo versiją dėl motyvų, kuriais rėmėsi užpuolikai (O. Zolotovui nekilo abejonių, kad išpuolis buvo susijęs su jo profesine veikla). O. Zolotovas taip pat pareiškė, kad vertina išpuolį kaip rimtą įspėjimą sau ir savo noru išėina iš laikraščio redakcijos¹⁹.

2 a pavyzdys

2008 m. rugsėjo 3 d. Rusijos Gynybos ministerijos laikraščio „Krasnaja zvezda“ tinklalapyje buvo publikuotas straipsnis „Gyvenimas tęsiasi“. Straipsnio tema susijusi su 2008 m. Rusijos ir Gruzijos kariniu konfliktu dėl separatistinės Pietų Osetijos respublikos. Straipsnio autorius cituoja straipsnio pašnekovo kapitono Deniso Sidristovo žodžius, iš kurių aiškėja, kad Rusijos kariuomenė atsidūrė Gruzijos teritorijoje (Pietų Osetijoje) jau 2008 m. rugpjūčio 7 d., t. y. dar prieš ginkluoto konflikto pradžią 2008 m. rugpjūčio 8 d. Kai į šį ideologiškai nenaudingą akibrokštą jau buvo atkreiptas dėmesys, straipsnis pašalintas iš tinklalapio. Tačiau ir pašalinus jį, pastarojo kopija buvo prieinama *Google Cash* sistemoje. Straipsnio tekstą taip pat išsaugojo ir kai kurie tinklaraš-

¹⁸ Наш сайт снова атакован [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://grani.ru/blogs/free/entries/187638.html> [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 15 d.].

¹⁹ Печатаю одной рукой [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://zeelot.livejournal.com/2009/03/13/> [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 15 d.].

tininkai, paskelbė jį savo tinklaraščiuose. Pavyzdžiui, straipsnį „Gyvenimas tęsiasi“ šiandien galima perskaityti Andrejaus Ilarionovo (buvusio prezidento Vladimiro Putino patarėjo, o dabar opozicijos veikėjo) tinklaraštyje²⁰.

2 b pavyzdys

Po to, kai 2010 metų lapkričio mėnesį buvo užpultas ir sumuštas „Komersant“ laikraščio žurnalistas Olegas Kašinas, iš jaunimo judėjimo „Molodaja gvardija“ tinklalapio buvo pašalinta straipsnio „Žurnalistai – išdavikai turi būti nubausti!“ iliustracija, kurioje buvo O. Kašino nuotrauka ir prierašas: „Bus nubaustas“. Minėtas straipsnis publikuotas dar prieš pasikėsinimą į žurnalistą. „Molodaja gvardija“ judėjimo atstovai paaiškino, kad pašalino iliustraciją todėl, kad po O. Kašino užpuolimo ji įgijo naują, nenumatytą reikšmę. Tačiau pats O. Kašinas ir kiti aktyvūs interneto vartotojai buvo išsaugoję momentinę straipsnio su iliustracija ir prierašu kopiją (angl. „screen shot“). Ši iliustracija buvo paviešinta kaip įrodymas, kad Kremliui artimas judėjimas „Molodaja gvardija“ gali būti susijęs su pasikėsinimu į žurnalistą gyvybę²¹.

2c pavyzdys

2011 m. spalio 4 d. rašytojas ir publicistas Viktoras Šenderovičius analitiniame tinklalapyje „Ježednevnyj žurnal“ paskelbė apie savo susirašinėimą su laikraščio „Nevskoje vremia“ žurnalistė Jelena Dobriakova²². Iš susirašinėjimo paaiškėjo, kad žurnalistė susitarė su V. Šenderovičiumi dėl interviu. Pokalbis įvyko, publikacija buvo anonsuota laikraštyje, tačiau ten taip ir nepasirodė (kaip pati žurnalistė, atsiprašydama

²⁰ «Жизнь продолжается» [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://aillarionov.livejournal.com/79918.html>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

²¹ Куда исчезли угрозы Олегу Кашину с сайта «Молодой гвардии»? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.mk.ru/politics/article/2010/11/10/542996-kuda-ischezli-ugrozyi-olegu-kashinu-s-sayta-quotmolodaya-gvardiyaquot.html>> [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 15 d.].

²² ШЕНДЕРОВИЧ, Виктор. Невское время. Фрагменты переписки [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ej.ru/?a=note&id=11376>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

dėl tokio akibroko, rašė laiške, – „ir nepasirodys“). Iš konteksto galima suprasti, kad laikraščio vadovybė išsigando šio interviu, nes V. Šenderovičius šiandien yra vienas ryškiausių valdžios oponentų, jo vardas asocijuojasi su nesistemine Rusijos opozicija.

Kaip rašo pati žurnalistė, viršininkas jai leido su turima medžiaga daryti, ką norinti. Gavusi šį leidimą, J. Dobriakova paskelbė interviu savo asmeniniame tinklaraštyje²³. Ten pat kiek vėliau žurnalistė paliko interviu skaitytojams skirtą įrašą, kuriuo ji užsiminė, kad galbūt dėl tokio poelgio – publikuoto interviu – gali nukentėti, tačiau šito nebijo, nes suprato, kad paskelbtas pokalbis su V. Šenderovičiumi „daugeliui buvo tyro oro gurkšnis“.

Pateikti pavyzdžiai atskleidžia pagrindines tendencijas, silpninančias ideologinį diktatą ir informacijos sklaidos apribojimus, taip pat kitus žurnalistinio darbo ir bendravimo su skaitytojais principus. 1 a pavyzdys rodo, kad fizinių sienų nebuvimas internete leidžia skleisti vienam regionui ar vienai šaliai iš kitos šalies skirtą informaciją. Taip žlunga bet kokia informacinės blokados taktika, nes įprastais valstybės galios įrankiais neįmanoma sustabdyti internetu sklaidžiamos informacijos. Lygiai taip pat neįmanoma jos fiziškai areštuoti ar konfiskuoti. Vienintelis būdas – blokuoti prieigą. Nelaisvos šalys šį būdą irgi taiko. Prieiga prie minėto resurso yra blokuojama Rusijos interneto paslaugų tiekėjų, tačiau vis dėlto yra įvairių būdų to išvengti.

Panašų principą iliustruoja ir 1 b pavyzdys: jis rodo, kad esant blokuojamai prieigai prie oficialaus tinklalapio, svarbią informaciją galima paskelbti per kitą panašaus pobūdžio mediją ir taip užtikrinti svarbiausią funkciją – informacijos prieinamumą skaitytojui.

1b ir 2b pavyzdžiai rodo, kad informacija, paskelbta internete, vis dėlto palieka pėdsaką, net jei ji vėliau išimama ar ištrinama. Informacijos kopijavimas (kai ją sąmoningai ar nesąmoningai tinklaraščiuose, socialiniuose tinkluose pamini ar cituoja jau kitos žiniasklaidos priemonės) daro ją beveik nesunaikinamą.

²³ Елена Добрякова. Личный блог журналиста по жизни [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.dobryakova.info>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

1c ir 2c pavyzdžiai byloja apie alternatyvios viešosios erdvės (alternatyvių žiniasklaidos priemonių) reikšmę. Paveiktas ideologinių apribojimų darbe žurnalistas gali jų išvengti savo asmeninėje informacinėje erdvėje (pavyzdžiui, tinklaraštyje). Ši medija taip pat gali tapti neformalaus bendravimo su skaitytojais vieta, oficialių žurnalisto kaip dirbančio profesionalo ir / ar individo pranešimų kanalu. Žinoma, čia irgi yra tam tikrų pavojų – žurnalistas gali bijoti nukentėti dėl savo „privatiųjų pasisakymų“, kadangi teikiant įrašą tinklaraščiui žurnalistą gali veikti savicenzūros mechanizmas.

Rusijoje pastebima tendencija, kad kai kurie tinklaraščiai atlieka alternatyvių žiniasklaidos priemonių funkciją²⁴ (ypač tais atvejais, kai oficialioji žiniasklaida siekia nutylėti apie valdžios struktūroms nepalankius įvykius ar informaciją). S. Jarceva pabrėžia, kad Rusijos internetinėje erdvėje vis labiau pastebima tendencija, kad oficialiojoje žiniasklaidoje nutylėti skandalai dažnai aktualizuojami (aprašomi, nagrinėjami, tiriami) tinklaraščiuose. Į oficialiąją žiniasklaidą tokia informacija patenka tik po to, kai tinklaraštininkų dėmesys vienam ar kitam įvykiui yra pernelyg didelis ir pastebimas, kad apie jį galima būtų nutylėti oficialioms visuomenės informavimo priemonėms²⁵.

Kalbėti apie interneto poveikio ideologiniams apribojimams mastą leidžia darbai, nagrinėjantys interneto poveikį demokratijos sklaidai. Michaelas L. Bestas ir Keeganas W. Wade'as teigia, kad dauguma tyrinėtojų internetą linę vertinti kaip „pozityvią jėgą, padedančią vystytis demokratinėms sistemoms ir ideologijoms“²⁶. Tačiau atviras lieka klausimas, kiek iš tikrųjų interneto poveikis yra svarbus ir svarus?

²⁴ КРЕСТИНИНА, ЧЕРНЫШОВ, Использование интернет-блогов и «социальных сетей» в российской публичной политике. *Известия Алтайского государственного университета*, 2008, Nr. 4–3, p. 289.

²⁵ ЯРЦЕВА С. Человек в блогосфере: возвращение к персональному журнализму. *Новое в массовой коммуникации*, 2010, Nr. 5–6 (92–93), p. 43.

²⁶ BEST, Michael L., WADE, Keegan W. The Internet and Democracy: Global Catalyst or Democratic Dud? (2005) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/12-InternetDemocracy.pdf>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

Zizi Papacharissi teigia, kad žiūrėti į demokratinį interneto poveikį reikia gana atsargiai. Nors tyrėja pripažįsta, kad internetas ir informacinės technologijos sukūrė naują erdvę politinėms diskusijoms, tačiau tai, Z. Papacharissi manymu, dar negarantuoja kokybiškų politinių diskusijų ir politinio aktyvumo šuolio. Mokslininkė pabrėžia, kad viešoji erdvė internetas (angl. „public space“) kol kas negali būti vertinamas kaip pilnavertė viešoji sfera (angl. „public sphere“). Internetas neįtraukia į savo poveikio zoną žmonių, neturinčių prieigos prie interneto ar negalinčių juo naudotis dėl techninių priežasčių (nesuteikia galimybių politinėms diskusijoms ir nepadidina politinio aktyvumo)²⁷.

Jacobas Groshekas savo tyrime „Demokratinis interneto efektas, 1994–2003. Tarptautinis 152 šalių tyrimas“ pateikė atliktos stebėsenos rezultatus. Viename grafike pateikdamas apibendrintus visų nagrinėjamų valstybių visų metų interneto plėtros ir demokratijos lygio duomenis tyrėjas parodė, kad interneto tinklo plėtra iš tikrųjų menkai veikia demokratijos lygį²⁸.

Nagrinėdamas gautus duomenis detaliau, J. Groshekas pastebi, kad „demokratinis interneto efektas pirmiausiai pastebėtas šalyse, kurios jau buvo išsivysčiusios ir nors iš dalies demokratinės“²⁹. Remdamasis šiais duomenimis J. Groshekas daro išvadą, kad „internetas pats savaime nėra demokratinė panacėja“³⁰. Ankščiau minėti tyrinėtojai M. L. Bestas ir K. W. Wade’as teigia, kad ir pats internetas gali būti veikiamas. Jie aprašo internete naudojamas priemones, kurios gali ir padėti demokratiniams procesams, ir pakenkti. Šios priemonės yra:

- informacijos kodavimas (angl. „encryption“);
- filtrai (angl. „filtration software“);

²⁷ PAPACHARISSI, Zizi. The virtual sphere: The internet as a public sphere. *New Media Society*. 2002, Nr. 4 (9).

²⁸ GROSHEK, Jacob. The Democratic Effects of the Internet, 1994–2003. A Cross-National Inquiry of 152 Countries. *The International Communication Gazette*. 2009, 71 (3), p. 126.

²⁹ *Ten pat.*

³⁰ *Ten pat.*

- prieigos prie interneto kaina (angl. „internet access price“);
- valstybinis teisinis reguliavimas (angl. „state laws“);
- savicenzūra (angl. „self-censorship“);
- „tinklo inžinierių pajėgos“ (ITCF – angl. „The Internet Engineering Task Force“)³¹.

Tyrinėtojai akcentuoja, kad visos šios priemonės gali arba tiesiogiai apriboti internetą, arba turėti nevienareikšmį poveikį jam (kaip nurodo M. L. Bestas ir K. W. Wade’as, informacijos kodavimą, siekiant apsaugoti ją nuo patekimo į saugumo organų rankas, gali naudoti ir disidentų grupės, ir nusikalstamos struktūros).

Vertinant interneto galimybes paveikti Rusijos ideologinius apribojimus svarbu žinoti ir tai, kiek internetas yra paplitęs šioje šalyje. Pagal 2011 m. spalio mėnesį paskelbtus duomenis³², interneto vartotojų skaičius Rusijoje pasiekė 60 mln. (iš maždaug 142 mln. Rusijos gyventojų). Tiek žmonių nors kartą per mėnesį naudojami internetu, o 43 mln. vartotojų tai daro kasdien. Tačiau suprantama, kad ne kiekvienas interneto vartotojas tikslingai ieško alternatyvios politinės informacijos.

Sociologinės apklausos, vykusios 2011 m. kovo mėnesį, duomenimis³³ (žr. 1 lentelę), 27 proc. Rusijos interneto vartotojų internete ieško „naudingos informacijos“, 11 proc. „stebi paskutines naujienas“, 6 proc. naudojami internetu tam, kad „suprastų, kas vyksta šalyje ir užsienyje“. Likusiems 66 proc. interneto reikia įvairaus pobūdžio informacijos apie pramogas ir paslaugas paieškoms. Todėl galima daryti išvadą, kad iš visų Rusijos interneto vartotojų tik 44 proc. potencialiai ieško alternatyvios politinės informacijos internete.

³¹ BEST, WADE (*ten pat*).

³² ФОМ: 60 миллионов россиян заходят в интернет хотя бы раз в месяц [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://hitech.newsru.com/article/20oct2011/runet-statfl11>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

³³ Интернет и блоггеры в России [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.levada.ru/06-04-2011/internet-i-bloggery-v-rossii>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].

1 lentelė. Kokiais tikslais Rusijos gyventojai naudojami internetu

Tikslai:	Procentas nuo bendro apklaustųjų skaičiaus:
Ieško informacijos	27 proc.
Bendrauja	18 proc.
Ieško ir klausosi muzikos	13 proc.
Ieško ir žiūri filmus	13 proc.
Pramogauja	13 proc.
Domisi naujaisiomis žiniomis	11 proc.
Ieško ir perka prekes ir paslaugas	6 proc.
Ieško ir skaito knygas	6 proc.
Bando suprasti, kas vyksta šalyje ir užsienyje	6 proc.
Kita	1 proc.
Nesinaudoja internetu	62 proc.

Šaltinis: *Интернет и блоггеры в России* (2011)

Tai reiškia, kad nors visi pateikti pavyzdžiai gali būti vertinami kaip efektyvūs būdai paveikti ideologinius apribojimus, jų efektyvumas turi savo ribas. Kaip išvengti ideologinių apribojimų naudojantis interneto galimybėmis, galima pamatyti tik virtualioje viešojoje erdvėje. Tai gali pastebėti tik interneto vartotojai, kurių skaičius Rusijoje siekia apie 42 proc. visų šalies gyventojų. Be to, pateikti sociologinio tyrimo duomenys rodo, kad dauguma iš šių vartotojų yra apolitiški – jie internetą vertina kaip pramogos šaltinį, o ne kaip alternatyvios politinės informacijos kanalą. Todėl galima teigti, kad nors internetas Rusijoje žurnalistams ir visuomenės informavimo priemonių rengėjams suteikia galimybių išvengti ideologinių ir techninių kliūčių skleidžiant informaciją, tai nėra esminis galimos Rusijos demokratizacijos veiksnys.

Išvados

Internetas pats savaime nėra „demokratinė panacėja“, tačiau jis suteikia galimybių veikti, išvengiant ideologinių apribojimų. Jis yra tinkama ir patogi terpė tokiems veiksams.

Demokratinis interneto poveikis tampa reikšmingas vykstant bendriems demokratiniais procesams. Tokioje situacijoje jis gali tapti svarbiu demokratinis pokyčius palaikančiu elementu.

Rusijoje interneto erdvė yra svarbi alternatyva valstybės kontroliuojamai viešajai erdvei. Žurnalistų ir aktyvių piliečių kopijuojama ir platinama aktuali informacija, aktyvumas socialiniuose tinkluose ir tinklaraščiuose leidžia priešintis esminiams ideologiniams apribojimams, kuriuos Rusijos valdžia diktuoja vienaip ar kitaip nuo jos priklausantiems visuomenės informavimo priemonėms. Tačiau interneto vaidmens nereikėtų pervertinti. Interneto (ir interneto kaip alternatyvios ir efektyvios viešosios erdvės) reikšmė gali išaugti, jei Rusijoje nuo autoritarizmo bus pereita prie demokratijos, kartu su tuo žingsniu išaugs ir interneto vartotojų politinis ir pilietinis sąmoningumas.

Įteikta 2012-08-21

Literatūra

1. BEST, Michael L., WADE, Keegan W. The Internet and Democracy: Global Catalyst or Democratic Dud? 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/12-InternetDemocracy.pdf>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.].
2. DENISENKO, Viktoras. Opozicinis žurnalistas Rusijoje – jo niekas negirdi, už jo nužudymą niekas neatsako. *Žurnalistika*. 2010. Vilnius, 2010, p. 154–157.
3. GRIGALIŪNAS, Modestas. Pilietinis pasipriešinimas ir kontrpropagandos deinstytucionalizavimo prielaidos. *Informacijos mokslai*. 2010, Nr. 53, p. 45–62.
4. GROSHEK, Jacob. The Democratic Effects of the Internet, 1994–2003. A Cross-National Inquiry of 152 Countries. *The International Communication Gazette*. 2009, 71 (3), p. 115–136.

5. LUCAS, Edvard. Naujas Šaltasis karas. Vilnius: Baltos lankos, 2008, 364 p.
6. MARTIŠIUS, Mantas. (Ne)akivaizdus karas: nagrinėjant informacinį karą. Vilnius: Versus Aureus, 2010, 384 p.
7. PANFILOV, Oleg. Putin and the Press: The Revival of Soviet-style Propaganda. London: Foreign Policy Centre, 2005, 38 p.
8. PAPACHARISSI, Zizi. The virtual sphere: The internet as a public sphere. *New Media Society*. 2002, Nr. 4 (9), p. 9–28.
9. PASTI, Svetlana. The Changing Profession of a Journalist in Russia. Doktoro disertacija. University of Tampere, 2007. 303 p.
10. PEČIULIS, Žyginas. Žiniasklaida ir žurnalistika daugiaterpės raiškos eroje. *Informacijos mokslai*. 2009, Nr. 51, p. 37–53.
11. VINOGRADNAITĖ, Inga, BALOČKAITĖ, Rasa, KAVALIAUSKAITĖ, Jūratė, NEVINSKAITĖ, Laima. Kalbėjimas paraštėse: alternatyvios viešosios erdvės Lietuvoje. Vilnius: Versus Aureus, 2009, 232 p.
12. ГОРОШКО, Елена, ЖИГАЛИНА, Елена. Quo Vadis? Политические коммуникации в блогосфере Рунета. *Russian Cyberspace*. 2009, Nr. 1, p. 81–100.
13. КРЕСТИНИНА, Елена, ЧЕРНЫШОВ, Юрий. Использование интернет-блогов и «социальных сетей» в российской публичной политике. *Известия Алтайского государственного университета*. 2008, Nr. 4–3, p. 288–296.
14. КУЗНЕЦОВ, Станислав. Средства массовой информации как источник информационно-психологического воздействия на общественное сознание. *Искусственный интеллект: философия, методология, инновации. Материалы первой Всероссийской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых*. Москва, МИРЭА, 6–8 апреля 2006 года. *Maskva*, 2006, p. 253–256.
15. ЯРЦЕВА, София. Человек в блогосфере: возвращение к персональному журнализму. *Новое в массовой коммуникации*. 2010, Nr. 5–6 (92–93), p. 41–46.

Journalists and Ideological Restraints in Context of Internet Effect (Russian Case)

Viktor Denisenko

Summary

Ideological restraints are dysfunction of journalistic work. This phenomenon is often detected in “not free” countries. In this article the Russian case is analysed (140th place in “Press Freedom Index 2010” by Reporters Without Borders and “not free” country in “Map of Press Freedom 2011” by Freedom House). Journalists in Russia often fall under pressure of central government and local politics in the regions.

Internet is an area of free information circulation. It's main point of internet effect. Information makes imprint in the World Wide Web. In terms of copy/paste and share traditions information there is quite safe, because it's hard to block or remove “undesirable” content from Internet. World Wide Web becomes an alternative political space without possibility of direct influence by single political power.

Journalists can use Internet to turn ideological restraints. When there is no possibility to publish information in official mass-media, this information could be leak in private Internet sphere: blogs, social networks, private web pages etc.

But “Internet diffusion cannot be considered a democratic panacea” (how it is noted by Jacob Groshek). Internet effect is more powerful in democratic countries and less powerful in countries, which are “not free”. Therefore the author of this article concludes that:

- 1) Internet could be a tool to turn ideological restraints;
- 2) Democratic effect of Internet becomes significant in terms of general democratic changes;
- 3) In Russia Internet sphere becomes an important alternative to public sphere, which is under political control.

The role of Internet in Russia could grow up if evolution of politic system of the country would move towards democracy.